

LIETUVOS ISTORIJS INSTITUTAS

VILNIAUS ISTORIJA

I TOMAS

XIII A.–1795 M.

Gintautas SLIESORIŪNAS
Mindaugas KLOVAS
Elmantas MEILUS
Aivas RAGAUSKAS
Jolita SARCEVIČIENĖ
Oksana VALIONIENĖ

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2023

Turinys

PRATARMĖ 11

ĮVADAS 13

I. VILNIUS XIII A.–XIV A. PABAIGA (1387 M.)

1. ANKSTYVOJI GYVENVIETĖ 27
Oksana Valionienė

- 1.1. Vilniaus gamtinė aplinka 27
- 1.2. Vilniaus vieta regiono teritorinėje struktūroje 31
- 1.3. Ankstyvosios gyvenvietės teritorijos dinamika 34

2. ARCHEOLOGINIAI DUOMENYS
APIE VALDOVO REZIDENCIJOS
IR MIESTO ĮKŪRIMĄ 37
Oksana Valionienė

- 2.1. Vilniaus įkūrimo chronologijos problema 37
- 2.2. Žemutinės pilies teritorijos apgyvendinimas 39
- 2.3. Kreivosios pilies teritorijos apgyvendinimas 40
- 2.4. Senamiesčio teritorijos apgyvendinimas 42

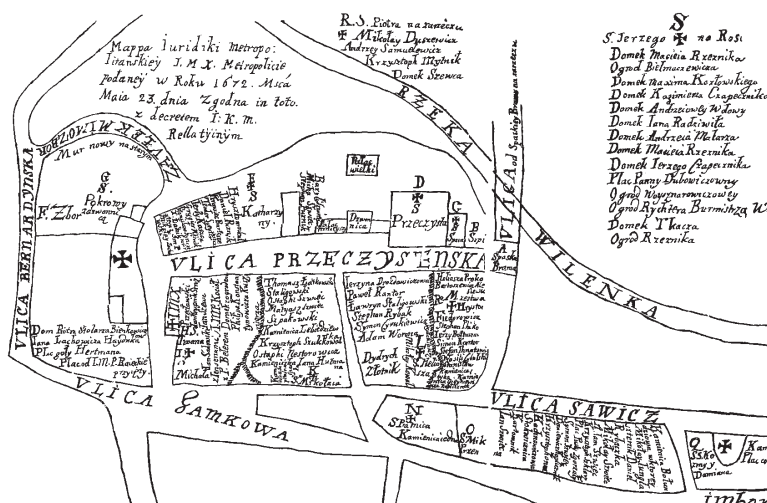
3. LIETUVOS DIDŽIOSIOS
KUNIGAIKŠTYSTĖS SOSTINĖ 44
Gintautas Sliesoriūnas

- 3.1. Mūsų karališkasis miestas Vilnius 44
- 3.2. Valstybės valdymo institucijų užuomazgos 47
- 3.3. Lietuvos valdovo dvaras 49

4. VILNIAUS GYNYBA 52
Gintautas Sliesoriūnas

5. VILNIAUS URBANISTINĖ RAIDA 56
Oksana Valionienė

- 5.1. Pirmieji Vilniaus raidos lūžiai: topografija, rajonų įkūrimas, komunikaciniai ryšiai 56
- 5.2. Gynybinė sistema: pilių įtvirtinimai, upės ir kanalai, miestas 59
- 5.3. Mediniai pastatai, sklypai 69
- 5.4. Pirmosios krikščionių šventovės 73
- 5.5. Pagonišų šventyklų problema 78

6. VILNIUS – XIV A. LIETUVOS
PREKYBOS IR AMATŲ
CENTRAS 80
Mindaugas Klovas, Oksana Valionienė

6.1. Prekyba 80

6.2. Amatai 85

7. DAUGIATAUTIS IR
DAUGIAKONFESIS VILNIUS.
KRIKŠČIONYBĖS LINK 89
Gintautas Sliesoriūnas

7.1. Vilniečiai – pagonyš 89

7.2. Stačiatikiai 92

7.3. Katalikai – vokiečiai ir lenkai 93

7.4. Krikščionybės sklaida tarp Vilniaus
gyventojų pagonių. Pranciškonų ir
stačiatikių kankinystės 95

7.5. Krikšto akcija Vilniuje (1387 m.) 99

II. VILNIUS 1387–1655 METAIS

1. SOSTINĖ, VAIVADIJOS CENTRAS 107

Gintautas Sliesoriūnas

1.1. Valdovo dvaras 107

1.2. Vaivadijos centras 117

1.3. Kanceliarija. Lietuvos Metrika 119

1.4. Išdas. Monetų kalykla 121

1.5. Seimai. Seimeliai. Konvokacijos 124

1.6. Teismai. Pilies kalėjimai. Viešos
bausmės 127

1.7. Įgula. Arsenalas. Pabūklų liejykla 130

2. VILNIAUS GYNYBA 134

Gintautas Sliesoriūnas

3. VILNIAUS URBANISTINĖ RAIDA 139

Oksana Valionienė

3.1. Miestas ir priemiesčiai: komunikacijos
ryšiai 139

3.2. Rajonų ribos, nuosavybės struktūra,
jurisdikos 144

3.3. Vilniaus erdvinė struktūra 152

3.4. Mūriniai ir mediniai pastatai, sklypai 163

3.5. Vandentiekis ir kanalizacija 166

3.6. Gynybinė miesto siena 170

- 3.7. Sakraliniai kompleksai 174
- 3.8. Žemutinės pilies rekonstrukcijos XVI a.–XVII a. pirmoje pusėje 185

4. MIESTO SAVIVALDA 188 Aivas Ragauskas

- 4.1. Miesto savivaldos teisė: pradžia ir transformacijos 189
- 4.2. Tolesnis savivaldos reguliavimas 192
- 4.3. Kas naudojosi miesto teise 193
- 4.4. Savivaldos institucijos: genezė, funkcionavimas, veikla 195
- 4.5. Teisingumo vykdymas: miesto kalėjimas, budelis 205
- 4.6. Miesto valdžios elitas 207
- 4.7. Kova dėl valdžios mieste 217
- 4.8. Miesto atstovų dalyvavimas seimuose 220

5. VILNIAUS MIESTO PAJAMOS IR IŠLAIDOS 225 Mindaugas Klovas

- 5.1. Miesto pajamos 225
- 5.2. Miesto išlaidos 233

6. PREKYBOS RAIDA 236 Mindaugas Klovas

- 6.1. Miesto vidaus prekyba 236
- 6.2. Miesto išorinė prekyba 240
- 6.3. Pirklių organizacijos 244

7. AMATAI IR AMATININKŲ CECHAI 247 Elmantas Meilus

- 7.1. Profesinių brolių atsiradimas ir raida 247
- 7.2. Cechų atsiradimas ir raida 249
- 7.3. Cechų specializacija 255
- 7.4. Meistrai, pameistrai ir mokiniai 268
- 7.5. Cechų vidaus gyvenimas 270

- 7.6. Karinės cechų prievolės 274
- 7.7. Religinės pareigos. Rūpestis dora ir pamaldumu. Šalpa 275
- 7.8. Dirbtuvės, gamyklėlės, malūnai 282

8. VILNIAUS GYVENTOJAI, ETNINĖ IR KONFESINĖ SUDĖTIS 284 Mindaugas Klovas

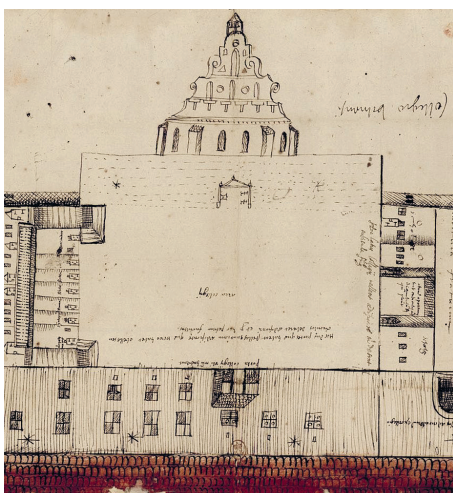
- 8.1. Vilniaus gyventojų skaičiaus kaita 284
- 8.2. Vilniečių etninė ir konfesinė sudėtis: krikščionys, judėjai žydai ir karaimai, musulmonai totoriai 286

9. VILNIAUS VYSKUPIJOS CENTRAS 298 Mindaugas Klovas

10. VILNIUS – LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS ŠVIETIMO IR KULTŪROS CENTRAS 307 Aivas Ragauskas

- 10.1. Vilniečių profesinis ir namų ugdymas 307
- 10.2. Institucinis mokyklinis mokymas: katedros, parapijų, vienuolynų mokyklos 309

- 10.3. Vilnius tampa universitetiniu miestu 317
- 10.4. Stačiatikių ir unitų mokyklos 328
- 10.5. Evangelikų (protestantų) mokyklos 330
- 10.6. Vilniečių studijos Europoje 339
- 10.7. Knygų rinkiniai ir bibliotekos. Spaustuvės 341
Gintautas Sliesoriūnas
- 10.8. Mokyklinis teatras 348
Gintautas Sliesoriūnas
- 10.9. Architektai, dailininkai, užsakovai. Vilniaus architektūros virsmai nuo gotikos iki ankstyvojo baroko 349
Gintautas Sliesoriūnas

11. VILNIEČIŲ ŠEIMA 354 Jolita Sarcevičienė

- 11.1. Miestiečių santuoka ir matrimonialinė politika 355
- 11.2. Vilniečių demografinė elgsena ir namų ūkio struktūra 358
- 11.3. Moteris namuose ir už namų sienų 360
- 11.4. Vaikai miestiečių šeimoje 363
- 11.5. Nesantuokiniai santykiai ir pamestinukai Vilniaus mieste 366

III. VILNIUS 1655–1795 METAIS

- 1. SOSTINĖ, VAIVADIJOS CENTRAS 373
Gintautas Sliesoriūnas
 - 1.1. Valdovas 373
 - 1.2. Pareigūnai ir valdymo institucijos 376
 - 1.3. Kanceliarija. Lietuvos Metrika 381
 - 1.4. Išdas. Monetų kalykla 383
 - 1.5. Seimeliai 386
 - 1.6. Teismai 389
 - 1.7. Pilies kalėjimai. Viešos bausmės 394
 - 1.8. Įgula. Arsenalas 396
- 2. VILNIUS MASKVĖNŲ OKUPACIJOS METAIS (1655–1661 M.) 400
Elmantas Meilus
 - 2.1. Karo pradžia, pabėgėliai ir miesto užėmimas (1655 m.) 400
 - 2.2. Okupacinė tvarka ir maskvėnų okupacinės valdžios struktūros 405
 - 2.3. Miesto savivalda okupacijos sąlygomis 412
 - 2.4. Miesto ūkis ir tvarka okupacijos metais 416
 - 2.5. Gyvenimas mieste ir santykiai su okupantais 419
 - 2.6. Miesto išvadavimas (1660–1661 m.) 422

3. VILNIUS VIDAUS

NERAMUMŲ IR KARŲ

LAIKOTARPIU 428

Gintautas Sliesoriūnas

- 3.1. Vilnius vidaus karo metais Lietuvoje XVII–XVIII a. sandūroje 428
- 3.2. Vilnius Didžiojo Šiaurės karo metais 430
- 3.3. Tarnogrudo ir Lietuvos (Vilniaus) konfederacijos (1715–1717 m.) 434
- 3.4. Vilnius Lenkijos įpėdinystės karo metais (1733–1735 m.) 435
- 3.5. Vilnius Radomo (1767 m.) ir Baro (1768–1772 m.) konfederacijų metais 437
- 3.6. Vilnius karo su Rusija metais (1792 m.) 440
- 3.7. Vilnius Tado Kosciuškos sukilimo metais (1794 m.) 442

4. VILNIAUS URBANISTINĖ

RAIDA 445

Oksana Valionienė

- 4.1. Karo, epidemijų, gaisrų padariniai mieste 445
- 4.2. Miesto erdvės pokyčiai 450
- 4.3. Vandentiekis 456
- 4.4. Sakraliniai kompleksai 458
- 4.5. Vilniaus Žemutinė pilis 461

5. MIESTO SAVIVALDA 465

Aivas Ragauskas

- 5.1. Nuo maskvėnų prie švedų: miesto savivalda okupacijų metais 465
- 5.2. Savivaldos institucijos 467
- 5.3. Teisingumo vykdymas: miesto kalėjimas, budelis 474
- 5.4. Bendruomenės atstovavimas miesto savivaldoje: „60 vyrų pirklių bendrija“ ir cechai 476

- 5.5. Valstybiniai Vilniaus miesto savivaldos reformų bandymai iki Ketverių metų seimo. *Boni ordinis* komisijos neįsteigimo (1778–1786 m.) istorija 478
- 5.6. Ketverių metų seimo (1788–1792 m.) reformos ir miesto savivaldos pertvarka 480
- 5.7. Miesto valdžios elitas 484
- 5.8. Miesto atstovų dalyvavimas seimuose 489

6. VILNIAUS MIESTO PAJAMOS

IR IŠLAIDOS 491

Mindaugas Klovas

- 6.1. Miesto pajamos 491
- 6.2. Miesto išlaidos 500

7. PREKYBOS RAIDA 504

Mindaugas Klovas

- 7.1. Miesto vidaus prekyba 504
- 7.2. Miesto išorinė prekyba 508
- 7.3. Pirklių organizacijos 509

8. AMATAI IR AMATININKŲ CECHAI 512

Mindaugas Klovas

- 8.1. Naujų cechų steigimas 512
- 8.2. Amatų ir cechų specializacija 513
- 8.3. Meistrai, pameistrai ir mokiniai 527
- 8.4. Cechai ir miestas. Cechų konkurentai 529
- 8.5. Religinės pareigos 532

9. VILNIAUS GYVENTOJAI, ETNINĖ IR KONFESINĖ SUDĖTIS 534
Mindaugas Klovas

- 9.1. Vilniaus demografinė raida 534
- 9.2. Vilniečių etninė ir konfesinė sudėtis: krikščionys, judėjai žydai ir karaimai, musulmonai totoriai 536

10. VILNIAUS VYSKUPIJOS CENTRAS 547
Mindaugas Klovas

11. VILNIUS – LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ŠVIETIMO IR KULTŪROS CENTRAS 552
Aivas Ragauskas

- 11.1. Namų ir profesinis mokymas 552
- 11.2. Institucinis mokymas: parapijų, vienuolynų mokyklos, gimnazijos, seminarijos 552
- 11.3. Mergaičių mokymas 557
- 11.4. Vilniaus universitetas 559
- 11.5. Pijorų ir jėzuitų Kilmingųjų kolegijos 566
- 11.6. Mokytojų seminarija 568
- 11.7. Vilniaus paapygardinė mokykla 569
- 11.8. Vaikelio Jėzaus špitolės mokykla 570
- 11.9. Aukštasis mokslas atsiskaito visuomenei: viešieji egzaminai 570
- 11.10. Knygų leidyba. Bibliotekos 574
Gintautas Sliesoriūnas

- 11.11. Didikų iškilmės. Maskaradai. Teatras 578
Gintautas Sliesoriūnas

- 11.12. Architektai, dailininkai, užsakovai. Vilniaus architektūros virsmai nuo brandžiojo baroko iki klasicizmo 580
Gintautas Sliesoriūnas

12. VILNIEČIŲ GYVENAMOJI APLINKA IR MATERIALINĖ KULTŪRA 591
Jolita Sarcevičienė

- 12.1. Sklypai, mūrnamiai, namai miesto centre ir priemiesčiuose 591
- 12.2. Namų viešoji ir privati erdvės 595
- 12.3. Materialinė miestiečių kultūra 599
- 12.4. Meno kūriniai, muzikos instrumentai ir būsto puošyba 606
- 12.5. Knygos 610

13. VILNIEČIŲ ŠEIMA 613
Jolita Sarcevičienė

- 13.1. Miestiečių santuoka ir matrimonialinė politika 614
- 13.2. Vilniečių namų ūkis ir demografinė elgsena 617
- 13.3. Moteris namie ir už namų sienų 621
- 13.4. Vaikai miestiečių šeimoje 623
- 13.5. Nesantuokiniai santykiai ir pamestinukai Vilniaus mieste 626

PABAIGOS ŽODIS 629

PRIEDAI 635

ILIUSTRACIJOS 677

- Naudotų šaltinių ir literatūros sąrašas 707
- Asmenvardžių rodyklė 744
- Santrumpų sąrašas 766